

АЛЕКСАНДЪР МИЛЕВ
ЕРАЗЪМ РОТЕРДАМСКИ
ЖИВОТ, ЕПОХА,
ТВОРЧЕСТВО

chitanka.info

Сведенията за ранните години на Еразъм Ротердамски са твърде оскъдни. Върху паметника му в Ротердам с надпис „На великия във всяко отношение мъж“ (*Viro omnibus mod is inaximo*) е отбелязано, че е роден на 28 октомври 1467 г., но по-вероятна година на неговото раждане се приема 1466. Самият той не обичал да говори за своето детство, защото бил незаконнородено дете, и то на католически свещеник.

Баща му Герхард е роден в Тула. Неговите заможни родители го определили за духовно звание и затова се противопоставили на любовта му с хубавата Маргарита, която той срещнал след първото си подстригване. Опитът на Герхард да намери работа в Италия като калиграф и да узакони връзките си с Маргарита не сполучили: родителите му го излъгали, че Маргарита починала. Това станало причина да се върне в Ротердам при тях. Там той заварил не само живата Маргарита, но и незаконния си син, наречен от нея Герхард — по името на неговия баща. По-късно това дете ще преведе немското си име на латински и ще стане Дезидериус, а ще получи световна слава с гръцкия превод на това име — Еразъм, което значи „желан“, „обичан“. Към него ще се прибави и прозвището Ротердамски по името на родния му град.

Първоначално Еразъм бил даден да се учи в местното училище, а след това го изпратили в гр. Девентер, където имало уредено хуманитарно училище с основно изучаване на латински и старогръцки език. Родителите му починали, когато бил на 13 години, като оставили на сина си в наследство малко пари и клетата съдба на незаконнородено дете. Настойниците побързали да го изпратят в манастир, където престоял три години. Вече шестнадесетгодишен младеж, Еразъм се завърнал в Ротердам, но не бил посрещнат добре от близките си. Ето защо лесно приел увещанието на свой съученик от Девентер да постъпят в близкия августински манастир. Младите хора трябвало твърде скоро да се разкайват за прибързаната си постъпка поради строгостта на монасите към послушниците. Тук Еразъм видял тъмните страни на манастирския живот. След време от тези впечатления той ще черпи материал за острите си нападки срещу монашеството. Към 1488 г. Еразъм бил подстриган за монах, а в 1492 е вече свещеник.

В манастира имало богата библиотека с латински ръкописи и книги на латински и старогръцки език. Еразъм се занимавал усърдно с латински език и римска литература, с живопис и изкуство. Използвал времето за научни и задълбочени изследвания в областта на хуманитарните науки. Тук така усвоил латински, че на него говорел и пишел по-леко и по-хубаво, отколкото на родния си холандски. Основното познаване на латински го улеснило да се освободи от манастира. Еразъм бил в тайна преписка с Хайнрих фон Берген, епископ на Кембре. Резултат от тия преговори била молбата на епископа до манастирската управа да му се изпрати Еразъм като секретар, опитен в латинския език. Епископът трябвало да направи посещение на папата в Рим и за тая визита трябвало лице, което да пише и да говори свободно на латински език. Така Еразъм напуска манастира като „даден назаем монах“.

В епископския дворец той видял съвсем друг начин на живот от познатия му дотогава. Общувал с образовани, знатни и вежливи хора, хранил се на богата трапеза, водил разговори по научни въпроси и можел да ползува книги от библиотеките на различни лица. Затова след една година, когато епископът се отказал от посещението си в Рим и „даденият назаем монах“ трябвало да се върне в манастира си, Еразъм направил всичко да не стане това. Той измолил от епископа стипендия и заминал в Париж, където да учи богословие и да получи докторска титла. Стипендията била твърде малка и не му осигурявала сносен живот — в една от книгите си по-късно той ще пише за своя благодетел като за антимеценат.

В Париж Еразъм се настанил в църковния „Монтегю“, известен със строгата си дисциплина и лошите условия за живот.

Болест помогнала на Еразъм да напусне колежа и вече да не се върне в него. Той се отказал да посещава университета и да пише дисертация за докторска титла. Изкарвал прехраната си като частен учител на студенти, учел усърдно старогръцки език и литература, пишел латински стихове на религиозни и морални теми. В спомените си от това време Еразъм говори за своя съвместен живот с двама французи. „Ние — казва той — постоянно разговаряхме за литература, сънувахме книги и щом се събуждахме, веднага се залавяхме за книгите.“

Тогава именно започнала и литературната дейност на Еразъм. Той е вече известен билингвист — познавач на латински и старогръцки език. Когато един богат негов частен ученик предложил да го заведе в родината си — Англия, и да го представи на видни учени и държавни мъже, там вече знаели за него и го ценели като филолог, богослов и познавач на схоластическата и класическата философия. Посрещнали го радушно. Той се сприятелил с Томас Мор, бъдещия автор на „Утопия“, с Джон Фишер, билингвист и професор, с младия престолонаследник Хенрих, който щял да стане след няколко години крал Хенрих VIII. Приятелството му с Томас Мор е продължително и плодно за двамата хуманисти. Еразъм е на почит в този кръг на приятели. Никой не се интересува от неговия произход, не се споменава нищо за незаконното му раждане, за положението му в родината. Той е уважаван и ценен като личност, като добър познавач на тогавашните хуманитарни науки. За пръв път Еразъм се чувства равен на другите.

На следната година (1499) той се завръща от Англия и живее в Париж, Орлеан, Лувен и родния Ротердам, но не се задържа за дълго на едно място. Неговият неспокоен дух намира спокойствие в пътуването и в постоянното сменяне на местожителството.

През 1500 г. Еразъм издава книгата „Адагиа“ — сборник от мъдри мисли. За това много го улеснило обстоятелството, че за преподаванията си по латински и гръцки език той събирал сентенции, поговорки, басни, гноми, анекдоти и други крилати думи и изрази, които често се употребяват. Латинската средновековна дума „адагиум“ значи „кратко изречение с хубаво и поучително съдържание“. По това време съществувала мода учените и грамотните хора да изпъстрят устната си и писмена реч с латински и гръцки изрази и думи. Еразъм събрал именно такива сентенции, които всеки можел да използва. При това той посочва автора, съчинението, от което се взима, след това обяснява какъв смисъл има и при какви случаи подхожда да се употреби. Книгата допаднала много на читателите и Еразъм добил неочаквано твърде голяма слава и известност. В кратко време тя претърпяла 12 издания, като всяко ново издание било допълнено, разширявано и подобрявано. Векове наред този сборник е настолна книга за мнозина. Дори и днес сборникът има значение за специалистите.

Пет години след завръщането си от Англия Еразъм отново е на път за там, но и сега остава само една година (1504–1505), макар че за него англичаните са „вежливи, красиви и любезни, великодушни и силни“. През 1505 г. той тръгва за Италия като възпитател на децата на английския придворен лекар. Осъществява се неговата отдавнашна мечта да види люлката на хуманизма, да срещне известни учени и хора на изкуството, да посети Рим и папата. Той отива в Торино, Болоня, Флоренция, Падуа, Рим — навсякъде посрещан като известен учен и един от най-добрите билингвисти. В Торино получил диплом за доктор хонорис кауза по богословие. Болонският университет му предлага катедра по богословие, предлагат му различни почетни длъжности, папата иска да го ръкоположи за епископ, но той не се свързва с никого, защото обича свободата и независимостта. Предпочита да бъде секретар вместо епископ, независим учен вместо професор, да печели прехраната си като частен учител и възпитател на децата на богати и знатни люде, но да знае, че може всеки момент да разполага с времето си, да се освободи от задълженията и да тръгне на път.

Повече от две години той остава в Италия. Голямото уважение и почит, с които се ползува, не му пречат да види покварата сред ръководните светски и църковни кръгове. Тия свои впечатления той ще използва наскоро в сатиричните си произведения.

Английските му приятели настойчиво го викат да отиде отново при тях. Наскоро се е възкачил на престола Хенрих VIII, който проявява интерес към науката, помни младия учен и сам го цени много. Еразъм бърза през Швейцария, Германия и Холандия за Англия. При това дълго и уморително пътуване той не е взел книги, както правел обикновено. За да му мине времето по-леко, докато с часове и дни стои на самара на коня, той нахвърлил плана и написал много глави от книгата си „Възхвала глупостта“ (гръцко заглавие Μωρίας Εὐκώμιον и латинско Stultitiae Laus). На тази остра сатира било съдено да създаде неувяхваща слава на автора си и да остане сред шедьоврите на световната литература. Еразъм пристигнал в Лондон през 1510 г. и се установил у приятеля си Томас Мор. По това време, докато боледувал от дългото пътуване, той написал в окончателна форма книгата, която излиза от печат през следващата година.

Университетите в Кембридж и Оксфорд предлагат на Еразъм катедра по старогръцки език и богословие. Той приема поканата на

Кембридж, понеже там е канцлер Фишер, негов приятел още от първото му посещение в Англия. Тук добрите познавачи на класическите езици и староеврейски виждали, че текстът на Библията е твърде неточен и изменен при продължителните преписвания през вековете. Еразъм се заел да издаде нов гръцки текст на Библията, като използвал и стари ръкописи. Направил нов латински превод и превод на немски, като посочил всички поправки и разночетения — огромна работа, която проправила път на Лутеровия превод. Богословските му лекции били наситени с езиковедски факти, с философски обяснения и се различавали основно от тълкуванията на известните схоластици Дунс Скот, Тома Аквински и др. видни средновековни богослови.

Вечният пътник посетил Германия, престоаял малко време в Базел и през 1515 г. отново се върнал в Англия. Сега той намира в лицето на бъдещия Крал V голям почитател, който му дал титлата кралски съветник и годишна рента от 400 флоринта. Еразъм има вече възможност да се отдаде само на научни занимания, без да е длъжен да чете лекции, да обучава богати студенти и да възпитава деца на знатни лица, за да си изкарва прехраната. Продуктивността му се увеличава. Не пропуска нито минута свободно време за четене и писане. Той пътува, но научната му работа продължава непрекъснато: в странноприемница, в частен дом като гост, като пътник върху седло на муле или кон, в карета или каруца — винаги и при всички условия той чете или пише, мисли или прави справки. Еразъм живеел в различни градове на Европа, но след 1513 предпочитал Базел, където от 1523 г. се установил почти завинаги. Политически причини в тоя град го накарали да се пресели във Фрайбург, ала няколко месеца преди смъртта си решил да се върне в родната страна и да се засели в Ротердам. На път за там той се отбил в Базел, където стари приятели и почитатели го посрещнали с радост и го отрупали с почести. Тук великият хуманист починал на 12.VI.1536 г., след като завещал предварително целия си имот на бедните.

Еразъм живее във време на велики открития: Диаз стига до остров Добра Надежда; Колумб открива Америка; Васко да Гама намира нов път за Индия; Кабрал открива Бразилия, Магелан прави първото околосветско пътуване. Науката напредва също с гигантски

крачки: по това време Коперник създава своята теория за вселената и небесните тела, Гутенберг изнамира новото книгопечатане с подвижни букви. Съвременници на Еразъм са известните хуманисти Райхлин, Улрих фон Хутен и Меланхтон, прославените реформатори Лутер, Цвингли и Калвин, великите художници Леонардо да Винчи, Микеланджело, Рафаело, Ботичели и др. Малко епохи от живота на човечеството са така богати с изобретения и дарования. Еразъм е един от видните люде на това славно време — времето на хуманизма.

Италия е родина на това ново направление в духовния живот на Европа, което стои между средните векове и Просвещението. Първите хуманисти искат да възстановят древната римска и гръцка култура. Те въстават против схоластиката и средновековното мислене, като проправят пътя на светския миоглед и на научното дирене на истината, свободата на волята и на личността. През средните векове смятаха, че истината е дадена в Свещеното писание. Сега, в епохата на хуманизма, целта на науката е да дири истината, да установява нови закони чрез опита и да разкрива законите на природата. Знанието е безкрайно и опитът е сигурен път към него. Миогледът на средновековния човек бе насочен към задгробния живот, девизът е: „Помни смъртта“ (Memento mori). Хуманистите издигат нов девиз: „Помни живота“ (Memento vivere) и насочват погледа на човека към земния живот. Човек става център на живота. Той е ценен сам по себе си и в същото време сам е ковач на съдбата си. Прокламират се двата основни принципа: познай себе си и живеи не само за себе си, но и за другите. По този начин насоченият през средните векове дух на човека към небето и задгробния свят се отправя по пътеката на земния живот. Всеки със своите дарба, труд и усърдие гради личното си добруване под светлината на слънцето, а не в някакъв откъден мир. Центърът на духовния живот се измъква от манастирските стени и се разполага в градовете, носител на просветата не е вече духовникът, а светският учен.

Но хуманистите от времето преди Възраждането и по време на Възраждането преувеличават значението на образованието, защото на мястото на родовата аристокрация издигат аристокрацията на академиците, на образованите люде. Те искат просвета за народа, но сами се поставят над народа. Погрешно смятат, че злото, войните и мизерията са резултат на невежество. Сократовото схващане, че

добродетелта трябва да се изучава и че знаещият ще бъде морално съвършен, се оказа благородна илюзия, но то допада много на хуманистите. Те често повтарят: „Станат ли хората по-образовани, те ще станат и по добри!“

Заслугата на хуманистите си остава въпреки техните грешки. Те проповядват смело свободата и водят война срещу насието. Създават култ към науката и изкуството. Известен е случаят, че Карл V, владетелят на два свята, се навежда и вдига от земята падналата четка на Тициан, а папата покорно напуска Сикстинската капела по искане на Микеланджело, за да не му пречи да работи! Светогледът е по-весел, по-жизнерадостен! Създава се течение за обединение на европейските държави, дори се проповядва да се забравят националните езици и латинският да стане общ език за всички европейски народи. В тия времена именно се явява и „Утопия“ на Томас Мор — първото съчинение с идеи на утопически социализъм. Сред сонма на хуманистите Еразъм се извисява с блестящия си интелект, писателска дарба и остроумие.

Еразъм е написал хиляди страници. Неговите преводи от старогръцки език, тълкувания на Свещеното писание, лекции и учебници за изучаване на двата класически езика, сборници за изучаване на литературата и много други отдавна са забравени. Критичните издания на старите автори и на Библията също нямат вече особена стойност. Педагогическите му възгледи, колкото и да са ценни за неговото време, днес се споменават само в специалните трудове по история на педагогиката. Но наред с това има негови книги, които и днес са запазили своето значение. След сборник „Адагиа“, за който вече се спомена, твърде ценно е съчинението му „Жалба на мира“ (*Querella pads*). Тя е остър памфлет против войната. В нея фигуративно мирът се оплаква, че никой не го зачита, макар той да носи само добрини на хората. Тук Еразъм подчертава, че „обикновено войната не засяга ония, които я отварят и подпалват, но тежи почти винаги изцяло върху невинните, върху бедния народ, който няма полза нито от победите, нито от разгромите. Войната засяга ония, които не са я предизвикали и започнали. Дори когато от войната има блестящ успех, то и тогава щастието на едните е само в ущърб на другите.“ Големият

хуманист знае, че в негово време е „лудост, разколничество да се говори против войната в един свят, в който царува правото на силния“. Това обаче не го отчайва. Той многократно повтаря известната сентенция на Цицерон: „Един несправедлив мир струва много повече от една справедлива война“. В резултат на омразата му против войната той издава редица брошури и книги в защита на мира. Еразъм е горещ привърженик на всеобщия, универсалния мир, защото „една война води към нова, от една война се раждат две други войни“.

Запазила е значение за нас и неговата книга „Домашни разговори“ (*Colloquia familiaria*), която дълго време — почти цели три века, е преиздавана като четиво за по-широк кръг люде. Подражавайки на Лукиан, Еразъм по оригинален начин разглежда въпроси от бита на своите съвременници, рисува нравите на обществото, сред което живее, описва интимния живот на знатни сановници и духовни лица. Остроумният наблюдател, прикрит под маската на Лукианов смешник, докосва много тъмни страни от живота на своето време. Острата сатира е предизвикала буря от негодувание сред висшите слоеве. Разбира се, че нейният преводач в Париж бил осъден на смърт, но авторът продължавал да се радва на почит и уважение, а книгата да се преиздава на латински език. Някои дори ни убеждават че големият успех на „Домашни разговори“ се дължел на слуха, че била включена в списъка на забранените книги. Ние мъчно можем да се съгласим с това твърдение, защото начинът на изложението, шеговитият и дори на места язвителен тон, остроумието и смелостта да се критикуват видни лица, макар и безименно — всичко това е осигурявало успеха на произведението.

Еразъм е установил правилното старогръцко произношение. След падането на Западната Римска империя в Европа старогръцки почти се забравил. Започнали да учат езика от началото на 14 век. Новите учители по гръцки език били византийци, които идвали доброволно или бягали от турците. Те преподавали така, както сами говорели и чели, т.е. на византийски. Известно е, че има разлика между старогръцкото произношение и византийското. Еразъм установил по научен начин произношението на древните гърци и в науката то носи неговото име. То е прието от всички народи.

Еразъм, „чудото на Запада“, „носителят на светлина“, „князът на науките“, „бащата на науките“, „универсалният доктор“, „светлината

на истинското богословие“, „светилото на света“, „учителят на света“, „фениксът на учените“, „несравнимият мъж“, „неповторимият човек“ (това са една част от епитетите, с които го прославяли съвременниците му), е враг на застарелите традиции, вестител на нещо ново и предвестник на интернационализма. Миролубец и добряк по природа, често страхлив и нерешителен, той си остава винаги човечен. Името му става символ на борец за правда, на носител на щастие и на неповторим, честен и добър човек и учен. Базел, градът, в който той се установил за най-дълго време, става за кратко време духовна столица на Европа. Всеки княз, знатен църковен служител и учен мъж не пропускал удобен случай да го посети, да поговори с него или да получи подпис в семейната си книга. Кардинали го канят на обед, високопоставени лица го молят да ги посети. Неговите писма се смятат за реликви и се пазят увити в брокат. Императори и крале, князе и велики херцози, министри и учени, папи и кардинали, игумени и епископи търсят неговото благоволение. Император Карл V му предлага постоянно място в своя съвет; английският крал Хенрих VIII прави всичко да го привлече завинаги в Англия; Фердинанд Австрийски — в Австрия, Франциск I го зове в Париж, пристигат примамливи предложения от родната Холандия, от Унгария и Полша, от Португалия и Рим; пет университета си оспорват честта да му предложат катедра и му дават учени звания и титли хонорис кауза, папи му предлагат кардиналска шапка и го обсипват с любезности, макар че не винаги щади църквата и нейните покварени служители. Той обаче предпочита да бъде независим, не разхожда славата си от дворец до дворец, а предпочита нейната звезда да блести над стряхата на собствения му дом. Приема подаръци, позволява да го ласкаят, но не се обвързва нито с едно лице, нито с едно учреждение, нито с една държава. Затова той не застава рамо до рамо с Лутер, а дори написва книга против него — „За свободата на волята“, в която доказва, че насието унижава човека, унищожава свободата и води до робство. Наистина Еразъм с писанията си, с проповедите си и с острите си критики на папската курия, „снесе яйцето за Реформацията, а Лутер само го измъти“, но той не е бил борец от типа на реформатора. Цезарите и Карл Велики се опитаха със силата на оръжието да обединят Европа и света, но не успяха. Еразъм се опитва да направи това чрез духовния меч, както учат хуманистите. Той търси единство

без насилие, по добра воля. Сам се чувствава като гражданин на целия свят; обича всички и желае да бъде обичан от всички.

Еразъм е бил един от най-образованите люде на своето време. Той познавал отлично древногръцката и римска литература, митология и изкуство, богословието и схоластичната философия. Надарен с рядка памет, можел да цитира цели страници от различни съчинения. При разговори и в своите писма, в книгите си и посланията си, той пъстри речта си волно със сентенции, мъдри мисли, мнения, стихове и цитати от Свещеното писание и древните автори. Той е всепризнат като неповторим стилист от времето на Възраждането. Неговият латински език по обилие на думи и разнообразие на фразата наподобява Цицероновия стил.

„Възхвала на Глупостта“ е най-четената от неговите книги. Още приживе на автора тя претърпяла десетки издания и продължавала да се печата непрекъснато. Печата се и в наши дни. Още отрано започнали да я превеждат. Няма език в Европа, на който да не е преведена. До 1914 година тя е била издадена в оригиналния латински текст и различните преводи в над 6 милиона бройки. За времето си това е тираж, който е надминат само от Библията. В наше време тя се превежда отново и отново и се издава постоянно.

Написана набързо, „дете на случайността“, тя е рожба на весело настроение. Еразъм иска да се посмее над глупостта на хората, но остроумно отстъпва думата на божествената глупост сама да говори за себе си. Това има удобството, ако някой се познае в книгата, да може авторът да му каже, че не бива да се сърди, защото това говори „Глупостта, която при това е жена“. Самохвално Глупостта изтъква, че извън нея няма щастие. Тя дарява с радост. Всеки човек малко или много е глупав. Ако има някакви изключения, то тия хора ще бъдат съвсем нещастни. Нали още Софокъл е казал: „Няма щастие без глупост.“ Тази мисъл е подкрепена с различни цитати и от Библията. Пред наметната с качулка глупост, качена на високия амвон, авторът извежда всички съсловия и посочва техните недостатъци, закононарушения, лъжа и лицемерие. Мнозина преди него са се възмущавали от разложението на висшите църковни служители на католическата църква, но и най-слабата критика е била наказвана с

най-тежките и изтънчени средства на инквизицията. Еразъм въпреки това смело влага в устата на Глупостта най-острата критика. Читателят остава често с впечатление, че авторът е забравил своето прикритие и сам обвинява, като реалистично чертае картината на разложението в обществото и сочи онова, което е редно и право. Изпод шутовската качулка на Глупостта се леят слова, които допадат на всички и никой не се сърди.

Еразъм е хуманист. Той мечтае за утрешния по-добър ден на човечеството. Затова и неговата най-люта острога винаги има за цел не само да осмее, да изнесе на бял свят порока, но преди всичко да поправи. Той искрено вярва, че по тоя начин може да измъкне от блатото на порока нечестните, крадците, престъпниците и прелюбодейните монаси и да ги направи морално чисти, истинни и правдиви, и дори благодетелни. Затова той не споменава имена, макар че за тогавашния образован читател съвсем ясно е било кого има пред вид при отделните пороци и престъпления. Затова и стрелите на „Възхвала на Глупостта“ са ранявали по-люто от най-острия меч.

Първият превод на български език на „Възхвала на Глупостта“ е направен от Н. Райнов, вероятно през 1919 г. В него има известни пропуски на отделни изречения, думи и пасажии (предговорът не е преведен). Предлаганият превод е направен от латинския оригинален текст, издаден в Базел през 1780 г. Правени са сверявания с нови издания от 1893, 1947 г. и др. предимно за интерпункцията. Използуваният текст е много точен, чист и ясен, снабден е с обяснителни бележки на латински език и стари илюстрации.

Александър Милев

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.